

УДК 330.837.2

О.В. Грушко

аспірант,

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Оцінювання політичної ренти з використанням рейтингів міжнародних організацій

У статті розкрито зміст політичної ренти та використано сукупність міжнародних індексів для її оцінювання.

Ключові слова: політична рента, корупція, індекси та рейтинги міжнародних організацій.

А.В. Грушко

аспірант,

*Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Оценка политической ренты с использованием международных организаций

В статье раскрыто понятие политической ренты и использована совокупность международных индексов для ее оценивания.

Ключевые слова: политическая рента, коррупция, индексы и рейтинги международных организаций.

O.V. Hrushko

Postgraduate student,

*Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

Evaluation of political rent using the ratings of international organizations

The article deals with the concept of political rent and defined set of international indexes for its evaluation.

Key words: political rent, corruption, international organizations indices and ratings.

Постановка проблеми

Складність оцінки масштабів політичної ренти в країні змушує використовувати відносні показники, тому все більшого значення набувають загальносвітові рейтинги (індекси). Одним із інструментів об'єктивної та незалежної відносної оцінки політичної ренти можуть виступати рейтинги та індекси міжнародних організацій. Згідно з теорією суспільного вибору всі учасники політичного ринку намагаються отримати додаткову матеріальну та нематеріальну вигоду за рахунок використання політичного процесу у власних цілях. Цей процес отримав назву «пошук політичної ренти».

У цій статті зроблено спробу інтегральної оцінки показників, що формують

рейтинги України, з позицій пошуку політичної ренти в ній. Аналіз обраних нами показників дає можливість зосередити особливу увагу на аспектах, що пов'язані безпосередньо з політичним процесом. Оскільки не існує єдиного показника та статистики для оцінки величини політичної ренти, то доцільно використати відносні показники – рейтинги та індекси міжнародних організацій: Індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум), Індекс сприйняття корупції (Transparency International), Індекс проекту «Ведення бізнесу» (Група Світового банку), Індекс економічної свободи (The Heritage Foundation & The Wall Street Journal), Індекс свободи у світі (Freedom in the World).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі оцінювання ситуації в Україні міжнародними організаціями присвячено роботи вітчизняних науковців: Л. Грицини [1], Б. Данилишина [2], О. Мошенця [3], О. Ярошка [4]. Аналіз досліджень, згаданих авторів свідчить про те, що оцінювання політичної ренти залишається поза увагою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Посилення ролі держави в сучасному суспільстві призводить як до позитивних, так і до руйнівних наслідків для економіки країни. Одним із негативних наслідків є використання функцій держави політичними суб'єктами для реалізації власних інтересів з метою отримання додаткового доходу на політичному ринку у формі політичної ренти. Причиною цього є значний масштаб корупції та використання держави як інструменту перерозподілу ВВП в інтересах певного кола осіб (або груп), що загрожує національній безпеці держави. Якщо корупцію намагаються оцінити та описати різні дослідники, то розмір політичної ренти взагалі залишився поза увагою дослідників. Однією з проблем є вимірювання розміру та оцінка масштабів політичної ренти в Україні. Політичну ренту досить складно визначити абсолютно, адже відсутні будь-які статистичні дані. Проте її можна оцінити відносно – через індекси міжнародних організацій, які базуються на компаративній (порівняльній) основі. Тому завдяки рейтингам упливових міжнародних організацій нами зроблено спробу оцінювання політичної ренти.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення оцінки політичної ренти в Україні з використанням індексів міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному світі ще більшу роль почали відігравати політичні відносини, які активно впливають на економічний розвиток будь-якої країни, що призводить до тісного взаємозв'язку економіки та політики. Збільшення ролі держави як позитивно, так і негативно впливає на економіку. Один із негативних наслідків – конфлікт суспільного та приватного інтересів, проявом якого є використання політичної влади у власних цілях. В Україні держава довгий час формувалася не як інститут задоволення суспільних потреб і створення суспільних благ, а як інструмент отримання ренти.

Факт утворення ренти дає змогу власникові ресурсів шукати варіанти їх найбільш ефективного розміщення та використання, тому активність підприємців розподіляється на «пошук прибутку» (profit-seeking) і «пошук ренти» (rent-seeking) [5, с. 152]. Ресурси, які витрачаються задля отримання прибутку, мають результатом створення благ і загального зростання добробуту, а пошук ренти – до втрати рідкісних ресурсів суспільства заради загарбання штучно створеного трансферту ресурсів певною групою осіб без відповідного створення благ.

Термін «пошук ренти» був уперше введений у науковий обіг американкою Анною Крюгер у 1974 році. Як зазначає автор, у багатьох ринкових економіках обмеження урядом економічної активності є поширеним фактом. Ці обмеження призводять до виникнення різних форм ренти, за яку суб'єкти часто вступають в конкурентну боротьбу. В одних випадках така конкуренція є повністю легальною. В інших пошук ренти набуває таких форм як хабарництво, корупція, контрабанда та чорний ринок [6, с. 291].

Згідно з Дж. Б'юкененом, основоположником теорії суспільного вибору, термін «пошук ренти» сформульовано для характеристики поведінки в інституційних утвореннях, де індивідуальні зусилля з максимізації цінностей породжують втрати, а не вигоду для суспільства [7, с. 4].

Роберт Толлісон визначає пошук ренти як втрату рідкісних ресурсів заради загарбання штучно створеного трансферту, що призводить до монопольного прибутку, захищеного державою [8, с. 557].

Дослідник А. Г. Таллок трактує пошук ренти як використання ресурсів з метою отримання ренти, яка породжується чимось, що має негативну суспільну цінність. Тобто, якщо індивід, який інвестує в будь-що, що насправді не покращує продуктивність або навіть погіршує її, зумовлюючи зростання свого доходу досягненням особливого становища або монопольної влади, то він здійснює пошук ренти [9, с. 31].

Політичну ренту можна визначити як намагання економічних агентів отримати економічну ренту за допомогою політичного процесу, використовуючи примус держави у власних цілях. Адже держава володіє адміністративним або владним ресурсом, що дає змогу монопольно впливати на перерозподіл ВВП у власних цілях, що призводить до соціально-економічних втрат. Тому під політичною рентою ми розуміємо дохід суб'єктів політичного процесу внаслідок перерозподілу доходів (майна), що сформувалися при первинному розподілі ВВП з використанням політичної влади (як легітимної, так і нелегітимної) через адміністративний механізм держави.

Формою нелегітимного перерозподілу доходів (майна) є корупція. Для оцінювання масштабів корупції в країнах світу використовується **індекс сприйняття корупції – Corruption perceptions index**, який складає громадська організація Transparency International. Індекс сприйняття корупції (ІСК) – сукупний індекс, який ґрунтується на відповідні і на питання щодо оцінки рівня корупції. В оцінюванні беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти. У процесі стандартизації даних вони конвертуються з використанням шкали від 0 до 100, де 0 – найвищий рівень сприйняття корупції, а 100 – найнижчий. Дані подано інформацією по Україні з 2012 року.

Таблиця 1

Індекс сприйняття корупції в Україні

Рік	2012	2013	2014	2015
Україна	26	25	26	27

Як свідчать дані таблиці 1, рівень сприйняття корупції є досить високим, але найгірше те, що зберігається його незмінність, що є доказом відсутності реальних антикорупційних реформ. Ця негативна тенденція є свідченням значного масштабу політичної ренти, яку отримують завдяки корупційним схемам, що є однією з її форм прояву.

Проект оцінювання умов Ведення бізнесу (Doing Business) – це річний звіт, який дає змогу об'єктивно оцінити законодавство, пов'язане з регулюванням під-

приємницької діяльності та його правозастосування. Кожній країні присвоюється відповідна позиція в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу. Рейтинг має 189 позицій. Чим вищою є позиція країни в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу, тим сприятливіше підприємницьке середовище для відкриття та функціонування підприємства. Позиція кожної країни по рейтингу сприятливості умов для ведення бізнесу визначається сукупною оцінкою, отриманою за десятьма напрямками (таблиця 2).

Таблиця 2

Позиції України згідно з результатами Doing Business 2010-2016

	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Реєстрація підприємства	Отримання дозволу на будівництво	Підключення до системи електропостачання	Реєстрація власності	Доступ до кредиту	Захист міноритарних інвесторів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Вирішення неплатоспроможності
2010	142	134	181	-	141	30	109	181	139	43	145
2011	145	118	179	-	164	32	109	181	139	43	150
2012	152	112	180	169	166	24	111	181	140	44	156
2013	137	50	183	166	149	23	117	165	145	42	157
2014	169	112	41	172	97	13	128	164	148	45	162
2015	87	70	139	138	64	17	87	106	109	98	141
2016	83	30	140	137	61	19	88	107	109	98	141

Джерело: [11].

За індикатором легкості ведення бізнесу в Україні у 2012-2016 рр. існує тенденція до покращення умов майже удвічі. Це відбулося за рахунок покращення таких позицій як реєстрація підприємства та власності: 30 та 6, відповідно. Однак цього недостатньо для успішного та легкого ведення бізнесу. Натомість, досить складна ситуація з отриманням дозволу на будівництво – 140 позиція, підключення до системи електропостачання – 137 позиція, оподаткування – 107 позиція, міжнародна торгівля – 109 позиція, вирішення неплатоспроможності – 141 позиція. Це є доказом, що вести бізнес в Україні досить складно, за виключенням реєстрації підприємства та власності, у яких відбулося деяке покращення. Значні перепони створюються державою у вигляді адміністративних бар'єрів. Це може розглядатися як доказ значної регульованості процесів державними органами та створення перешкод для отримання вигоди у формі політичної ренти.

Згідно з індикатором Свобода у світі (Freedom in the World), створеним організацією Freedom House, кожна країна оцінюється за шкалою від 1 до 7 окремо за політичними правами та громадянськими свободами. Тут 1 означає найвищий рівень свободи, 7 – її повна відсутність. Згідно з методологією під час розрахунку індексу Свобода у світі використовується два компоненти свободи – політичні права і громадянські права та вимірюється рівень їх реалізації. Градація країн здійснюється за шкалою: вільні країни (1,0 до 2,5); частково вільні (3,0 – 5,0); невольні (5,5 – 7,0).

За таблицею 3 Україна здебільшого визнається як частково вільна країна. Цей індикатор безпосередньо пов'язаний з умовами ведення бізнесу. Чим вищий рівень свободи, тим кращі умови створюються державою, тим ефективнішим буде підприємництво. Найвищий для нашої країни показник свободи був у період з 2006 до 2010 року. Із 2011 р. Україна знову набула статусу «частково вільної» країни. Це може свідчити про зростання масштабу привласнення політичної ренти, адже рівень свободи залежить від кількості бар'єрів для бізнесу.

Таблиця 3

Позиції України згідно з результатами Свобода у світі 2004-2016

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Політичні права	4	4	3	3	3	3	3	3	4	4	4	3	3
Громадянська свобода	4	3	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3
Рейтинг свободи	4	3.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	3.5	3.5	3.5	3	3
Разом	частково вільні	частково вільні	вільні	вільні	вільні	вільні	вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні

Джерело: [12]

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) використовується для розрахунку глобальної конкурентоспроможності країни у світі за 12 показниками, 7 із яких мають відношення до пошуку політичної ренти. Для нормалізації даних, зібраних по кожному показнику, використовується 7 бальна система, де 7 є кращим результатом, а 1 – найгіршим. Позицію України за цим показником ілюстровано в таблиці 4.

Таблиця 4

Позиції України згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності 2010-2016

	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Індекс глобальної конкурентоспроможності	3,90	4,00	4,14	4,05	4,14	4,0
Інституції	2,96	2,98	3,13	2,99	2,98	3,1
Макроекономічне середовище	3,20	4,21	4,40	4,20	4,14	3,1
Ефективність товарного ринку	3,53	3,58	3,82	3,81	3,99	4,0
Ефективність ринку праці	4,54	4,44	4,44	4,18	4,12	4,3
Розвиток фінансового ринку	3,31	3,39	3,52	3,46	3,54	3,2
Рівень складності ведення бізнесу	3,48	3,48	3,70	3,68	3,66	3,7

Джерело: [13]

У таблиці 4 наведено Індекс глобальної конкурентоспроможності, який перебуває на середньому рівні (близько 4 балів) упродовж 6 років. Найкращим є бал за показником ефективності ринку праці, що коливається в межах 4,12 – 4,54. Показник рівня складності ведення бізнесу також має середній рівень. З одного боку, можна констатувати стабільність ситуації в Україні, з іншої – відсутність змін на краще бік, що є негативною ознакою.

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) визначає американська дослідницька організація Heritage Foundation (з 1995 р.) та оприлюднює видання «Wall Street Journal». Він розраховується як середнє арифметичне за десятьма рівноважними показниками, які максимально оцінюються у 100 балів. Країна з абсолютно вільною економікою отримує 100 балів, а за повної відсутності свободи – нуль. За Індексом економічної свободи країни світу поділяють на 5 умовних груп: вільні (free) – з показником 80-100 балів; переважно вільні (mostly free) – з показником 70-79,9 балів; помірно вільні (moderately free) – з показником 60-69,9 балів; переважно невольні (mostly unfree) – з показником

50-59,9 балів; невірні (деспотичні) (repressed) – з показником 0-49,9 балів. Положення України за цим показником подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Позиції України згідно з результатами Індексу економічної свободи 2010-2016

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний бал	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8
Права власності	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	20,0	25,0
Свобода від корупції	25,0	22,0	24,0	23,0	21,9	25,0	26,0
Фіскальна свобода	77,9	77,3	78,2	78,2	79,1	78,7	78,6
Державні витрати	41,1	32,9	29,4	29,4	37,5	28,0	30,6
Свобода бізнесу	38,7	47,1	46,2	47,6	59,8	59,3	56,8
Свобода праці	57,7	50,0	51,2	49,9	49,8	48,2	47,9
Грошова свобода	61,2	63,2	67,7	71,0	78,7	78,6	66,9
Свобода торгівлі	82,6	85,2	84,4	84,4	86,2	85,8	85,8
Свобода інвестицій	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	15,0	20,0
Фінансова свобода	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0

Джерело: [14]

Загалом, значення індексу для України є нижчим від середніх і коливається в діапазоні від 45,8 до 49,3. Це є поганою ознакою для економічної ситуації країни і опосередкованим свідченням можливості для отримання політичної ренти. Найвищі значення має свобода торгівлі, що варіюється від 82 до 85 балів, найгірші – свобода інвестицій – у діапазоні від 15 до 20 балів. Позитивною ознакою є зростання показника свободи бізнесу – від 38 балів до 56,8. А показник державних витрат демонструє тенденцію до погіршення. Хоча саме останній показник є дуже важливим для оцінювання політичної ренти, адже корупція і пошук ренти зосереджені саме в державному секторі.

Висновки

Політична рента – це дохід суб'єктів політичного процесу, отриманий внаслідок перерозподілу доходів (майна), отриманих внаслідок первинного розподілу ВВП з використанням політичної влади (як легітимної, так і нелегітимної) через адміністративний механізм держави. Міжнародні індикатори в динаміці опосередковано можуть свідчити про пошук політичної ренти.

Індикатор легкості ведення бізнесу в Україні загалом засвідчує ускладнення його ведення бізнесу. Існують значні перепони, які створює держава у вигляді адміністративних бар'єрів, що є доказом її надмірного регулювання з метою створення перешкоди для отримання вигоди у формі політичної ренти.

За Індексом сприйняття корупції Україна характеризується високим рівнем. Збереження тренду сприйняття корупції впродовж тривалого часу свідчить про відсутність антикорупційних реформ у країні, а отже збільшується масштаб політичної ренти, яка отримується завдяки корупційним схемам, що є однією з її форм прояву.

Індикатор свободи засвідчує, що рівень свободи в Україні варіюється, але з 2011 р. країна знову опинилася в групі «частково вільних».

Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності, з одного боку, можна констатувати деяку стабільність в Україні за останніх 6 років, з іншого – тенденцію збереження корупції та отримання політичної ренти.

З даних Індексу економічної свободи випливає, що в нашій країні зберігають-

ся показники нижче середніх, що свідчить про значне регулювання економіки з метою отримання власної вигоди. Низький рівень показника свободи інвестицій, прав власності та державних витрат свідчать про розвиток сприятливого середовища для формування політичної ренти.

Завдяки міжнародним індексам можна опосередковано виміряти політичну ренту в Україні. Як свідчать дані індексів, у країні є незначні покращення в реформуванні економічної системи, однак загальна тенденція свідчить про незмінність або погіршення показників. Це створює умови для корупції та отримання політичної ренти.

Література

1. Грицина Л. А. Сталий розвиток України через призму міжнародних індексів / Л. А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету 2012. – № 3. – Т. 3. – С. 32-36.
2. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13-23.
3. Мошенець О. В. Оцінка рентоорієнтованої поведінки в Україні міжнародними організаціями / О. В. Мошенець // Інвестиції : практика та досвід, 2009. – № 8. – С. 42-46.
4. Ярошко О. Сучасна Україна у дзеркалі міжнародних рейтингів / О. Ярошко // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 6.
5. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
6. Krueger Anne O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society // American Economic Review. 1974. – No. 64. – p. 291-303.
7. Buchanan J. Et al. Rent Seeking and Profit Seeking // Toward a Theory of the Rent Seeking Society. – Texas: A&M Univ. Press, 1980.
8. Tollison R. Rent Seeking: A. Survey // Kyklos. – 1982. – Vol. 35. – No. 4.
9. Заостровцев А. Рентоориентированное поведение : потери для общества / А. Заостровцев // Вопросы экономики. – 2000. – № 5. – С. 31-44.
10. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org>
11. Офіційний сайт World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>
12. Офіційний сайту Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.freedomhouse.org>
13. Офіційний сайту World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org>
14. Офіційний сайту The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org>

УДК 338.439:65.012.8(477)

М.Д. Курляк
*здобувач кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ*
Р.-Д.А. Кучер
аспірант, НІСД при Президентові України

Оцінка стану національної продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів

У статті досліджено науково-методичні підходи до оцінювання рівня національної